

La necròpolis de camps d'urnes de Can Piteu-Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental)

XAVIER CARLÚS MARTÍN, CARMEN LARA ASTÍZ

INTRODUCCIÓ

La necròpolis de camps d'urnes de Can Piteu-Can Roqueta està situada al sud-est del polígon industrial de Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental), al vessant occidental de la serra de Sant Iscle, entre el camí de la Salut i la riba esquerra del torrent de Can Llobateres (figura 1). Aquesta serra, de formació miocènica i d'origen continental, és integrada per elevacions suaus de relleu que no superen els 200 m d'altitud, modelades pels agents naturals i per diversos cursos d'aigua, la majoria desapareguts.

El paratge de Can Roqueta és una zona amb una àmplia expectativa arqueològica catalogada en l'inventari de patrimoni arqueològic del Servei d'Arqueologia i en el Pla especial de protecció del patrimoni arqueològic de Sabadell. La primera notícia sobre el fet que hi hagués restes arqueològiques a Can Roqueta es remunta a l'any 1913. Joan Vila i Cinca recull en una monografia les intervencions fetes entre 1912 i 1915; en aquest treball destaca la documentació, a la serra de la Salut, d'un conjunt de vasos d'atribució prehistòrica relacionats amb una necròpolis d'incineració (VILA, 1913; VILA, 1927). L'expectativa arqueològica, generada per la possibilitat que hi hagués la necròpolis i per les diferents troballes fetes a partir de 1988, motivà que el Servei d'Arqueologia proposés, com a mesura preventiva, el control sistemàtic dels rebaixos d'obres a tot el polígon industrial (BOQUER i MARTÍN, 1999, 15-22).

Hem de dir que la intervenció recent, duta a terme als terrenys de Can Piteu, va confirmar i documentar que hi ha la necròpolis de què parla Joan Vila i Cinca. La situació del jaciment i la semblança dels materials recuperats amb els localitzats per l'investigador sabadellenc confirmen la relació d'ambdues troballes.

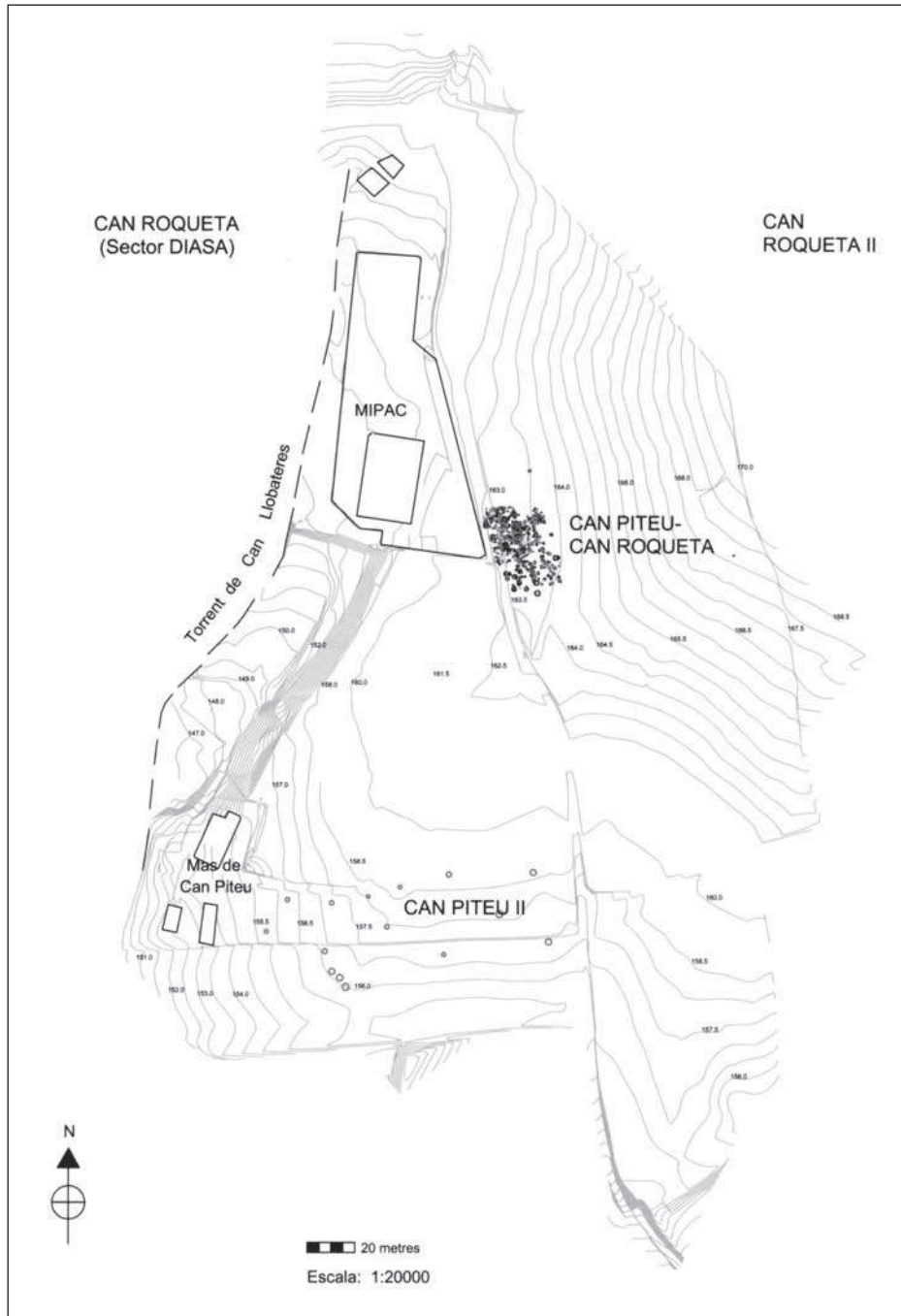

Figura 1. Situació de la necròpolis de Can Piteu-Can Roqueta.

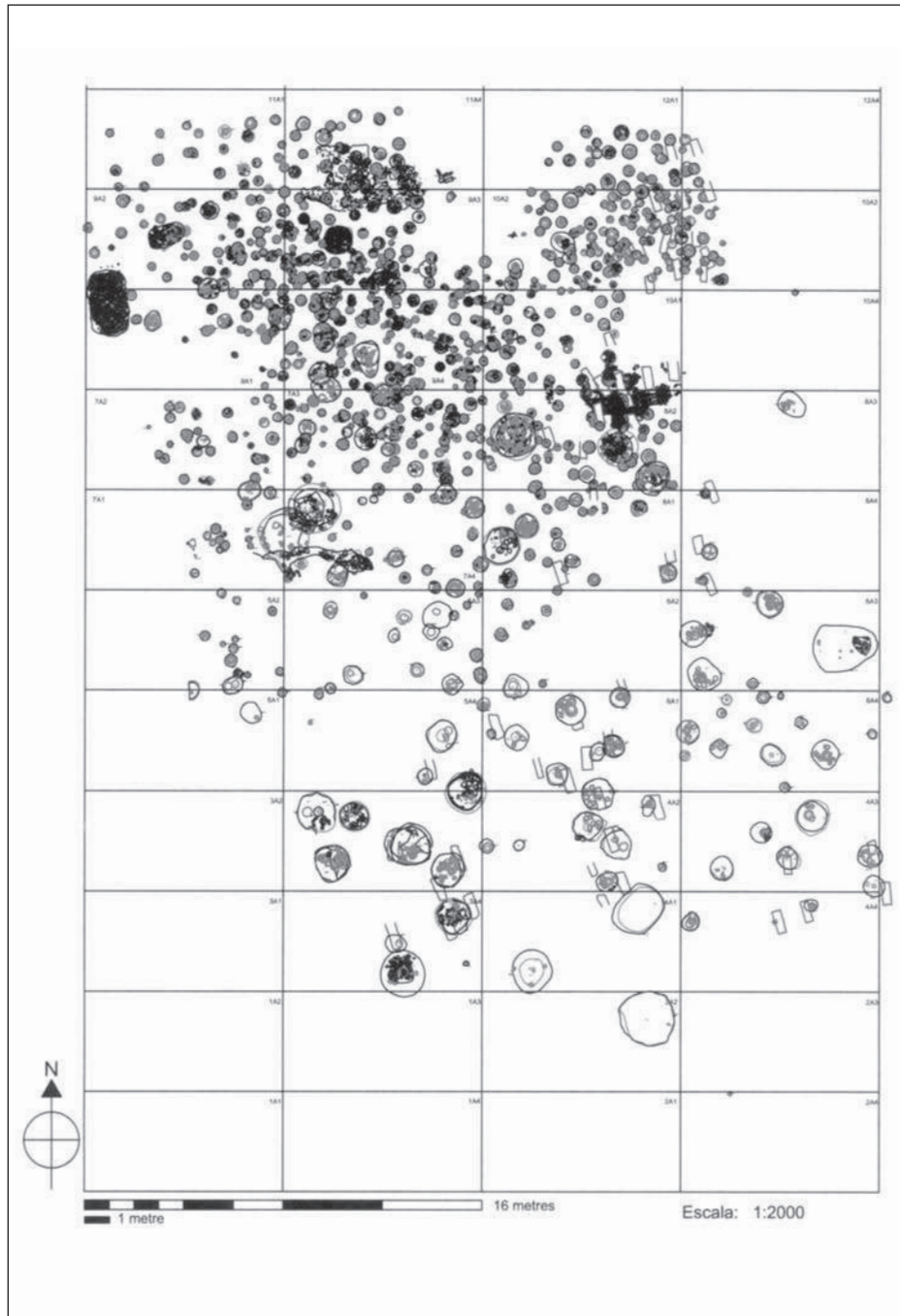

Figura 2. Distribució de les estructures en el conjunt de la necròpolis.

L'espai ocupat per la necròpolis estava afectat a la construcció d'infraestructures destinades a serveis mediambientals, concretament una estació depuradora d'aigües residuals. La Direcció General del Patrimoni Cultural va condicionar el projecte de construcció de l'EDAR Sabadell-riu Ripoll, dut a terme per l'Agència Catalana de l'Aigua (Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya) i executat per Fomento de Construcciones y Contratas SA, a un control paleontològic i arqueològic de tots els moviments de terra i a una excavació posterior d'urgència.

El Servei d'Arqueologia organitzà els treballs arqueològics des del primer moment confiant-los a l'arqueòloga territorial Araceli Martín Còlliga. Entre els mesos de febrer i abril de 1999 l'arqueòleg Miquel Martí dirigí el control sistemàtic dels rebaixos destinats a la construcció de l'esmentada estació depuradora. Aquest control va permetre d'identificar a pocs metres del mas de Can Piteu un total de disset fosses, algunes d'atribuïbles a la primera edat del ferro (Can Piteu II), i la necròpolis de camps d'urnes que avui presentem. En el transcurs de la prospecció es delimità l'esmentat espai funerari, on afloraven més d'un centenar d'indicis.

La intervenció arqueològica de la necròpolis es va vertebrar en dues fases. La primera es va organitzar en tres subfases a causa de l'elevat nombre de tombes i els problemes pressupostaris derivats. L'equip de la primera d'aquestes subfases, entre el 19 d'abril i el 8 d'octubre de 1999, era format per dos directors, vint-i-un arqueòlegs, quatre restauradores de camp de l'empresa ABAC i dos obrers de l'empresa Arqueociència S.C., SL. Durant la segona, entre el 19 d'octubre i el 17 de desembre, l'equip es reduí a tretze arqueòlegs, tres restauradores i tres obrers, més una arqueòloga encarregada de rentar i tamisar una mostra dels sediments que anàvem acumulant procedents de les tombes, a fi de saber si contenien restes de fruits i valorar les mesures que calia tenir present en la segona part dels treballs que es preveia més endavant. En la darrera, entre l'11 i el 28 de gener de 2000, l'equip era format per sis arqueòlegs, una restauradora i tres obrers i exhaurí el jaciment.

Els treballs arqueològics van ser programats i coordinats pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. El finançament de la infraestructura i de l'equip d'arqueòlegs va ser assumit per l'Agència Catalana de l'Aigua. El Servei d'Arqueologia de la Direcció General del Patrimoni Cultural es va fer càrrec dels treballs de topografia i del registre fotogràfic i el Servei de Restauració de Béns Mòbils va restaurar tots els materials metàl·lics exhumats. El Museu d'Història de Sabadell, dipositari dels materials arqueològics, va facilitar l'emmagatzematge i el transport de tots els materials fins al magatzem del Museu, així com la infraestructura bàsica per organitzar un espai com a laboratori de l'equip d'arqueòlegs.

La necròpolis, situada, com ja hem dit, a la riba oriental del torrent de Can Llobateres, al paratge de Can Piteu, manté una situació de preeminència estratègica dins del territori que l'envolta, atès que és visible des d'una distància considerable i des de la majoria de prominències de la serra de Sant Iscle. Es localitza a l'est de l'assentament prehistòric de Can Roqueta sector DIASA, documentat l'any 1995 pel Servei d'Anàlisi Arqueològiques de la UAB, i al sud-oest del jaciment de Can

Roqueta II; ambdós jaciments estan relacionats, des d'un punt de vista temporal, amb la nostra necròpolis. Al primer s'hi excavaren un total de cinquanta-quatre estructures pertanyents al bronze final i la primera edat del ferro, entre les quals cal destacar dos fons de cabana atribuïbles al bronze final, mentre que al segon jaciment s'hi van documentar més de tres-centes cinquanta estructures d'entitats diverses i amb funcions diferents. La proximitat d'aquests assentaments a la necròpolis i el fet que siguin sincrònics posen en evidència un model, ja establert per alguns investigadors, d'associació poblat-necròpolis en espais diferenciats (GONZÁLEZ [et alii], 1999).

CARACTERÍSTIQUES DE LA NECRÒPOLIS

L'àrea intervinguda és delimitada per les següents coordenades UTM:

Punt nord-oest: x-428.117,13 y-4.598.826,43	Punt sud-oest: x-428.117,13 y-4.598.750,58
Punt nord-est: x-428.148,79 y-4.598.826,43	Punt sud-est: x-428.148,79 y-4.598.750,58

Aquesta àrea es pot dividir en dos sectors ben diferenciats: un primer sector format per un conjunt de petites fosses aïllades no funeràries i un segon sector, de 848 m², que abraça la totalitat d'estructures funeràries i que és limitat per un polígon definit per les coordenades següents:

Punt nord-est: x-428.148,79 y-4.598.793,47	Punt sud-est: x-428.148,79 y-4.598.750,58
Punt nord-oest: x-428.117,13 y-4.598.793,47	Punt sud-oest: x-428.126,09 y-4.598.750,58

Ambdós sectors estan separats per una distància d'uns 16 m sense cap mena d'estructura arqueològica.

La superfície conservada del jaciment davalla d'est a oest vers el torrent de Can Llobateres en un suau pendent que oscil·la entre 163,57 m (est) i 162,01 m (oest) sobre el nivell del mar. L'àrea ocupada per la necròpolis podria haver estat més àmplia. Es va poder delimitar per l'est, nord i sud, mentre que pel cantó oest els límits no semblen reals perquè aquest sector va ser mutilat, vers els anys setanta del segle passat, per les naus de l'empresa MIPAC. Això vol dir que tant la superfície excavada com el nombre total d'estructures documentades només podrien reflectir una part de la veritable extensió de la necròpolis.

El nombre d'estructures excavades és de 1.110, les quals van del bronze final a la primera edat del ferro. Hi ha en total 1.046 tombes, de les quals 493 corresponen al bronze final; 213, a la primera edat del ferro, i 340 encara són indeterminades.

Del total, 22 estructures no són tombes i 42 són estructures funeràries arrasades completament. També es van documentar 54 troballes aïllades (TA) que inclouen material metàl·lic, ceràmic o lític fora de context, producte dels diferents processos d'antropització i destrucció de les tombes.

Es va recuperar un total de 1.965 individus ceràmics amb funcions diferents, entre urnes cineràries, tapadores, vasos d'acompanyament i altres atuells rituals. D'aquests vasos 846 pertanyen al bronze final i 614 corresponen a la primera edat del ferro. La resta d'individus exhumats són atuells pendents de datar. Hem de dir que l'estat de conservació dels vasos és desigual. El nombre de peces ceràmiques per estructura és variable; a la majoria d'estructures del bronze final hi ha entre 1 i 2 vasos, mentre que als enterraments de la primera edat del ferro el nombre de vasos pot augmentar (vegeu la taula, figura 3). El total d'atuells per període i per estructura es modificarà amb l'excavació de l'interior de les urnes, atès que en molts casos i sobretot a les estructures simples, tant del bronze final com de la primera edat del ferro, l'escapçament de les estructures i de l'urna no permet de veure el contingut real dels enterraments, per la qual cosa el nombre d'individus exposat aquí és el mínim.

En l'estadi actual de les investigacions creiem que podem afirmar que el jaciment documentat correspon a un espai sagrat ben limitat. Una de les característiques principals d'aquest espai és la densitat de tombes. A tall d'exemple volem esmentar que en 16 m² i una potència estratigràfica de 60 cm van aparèixer més de cinquanta fosses d'enterrament. D'altra banda, si examinem la situació de la necròpolis dins de l'ampli espai que l'envolta, ens adonem que el lloc on es localitza és excessivament reduït. Aquest fet només es pot explicar des del punt de vista d'una voluntat molt concreta vinculada a un ritual específic que no permet d'anar més enllà d'uns límits prefixats. Alguns autors han plantejat que la incineració va suposar una solució econòmica sobre l'ús de la terra per enterrar (PONS, 2000, 95). L'augment de la població al final de l'edat del bronze i a l'inici de l'edat del ferro potser motivà una racionalització de l'ús del sòl i la limitació dels espais funeraris en benefici dels espais destinats a la producció. Aquest espai sagrat podria haver estat utilitzat durant el bronze final i la primera edat del ferro pels pobladors de Can Roqueta DIASA i Can Roqueta II, així com per la resta d'habitants dels nuclis documentats a la serra de Sant Iscle. Tampoc no podem descartar que s'hi haguessin enterrat integrants d'altres comunitats properes a aquesta zona.

Aquesta voluntat de limitar l'espai queda reflectida també en la dinàmica de creixement i en l'evolució interna de la necròpolis. La necròpolis sembla que creix verticalment. D'aquesta manera es van detectar exemples abundants de fosses tallades per d'altres més modernes de moments diferents d'un mateix període o de períodes diferents. Igualment, volem avançar que hi ha dos espais ben diferenciats dins la necròpolis: un sector situat al nord d'aquesta caracteritzat per una gran densitat de tombes petites i mitjanes de volum i pertanyents al bronze final i a la primera edat del ferro, i un altre sector situat al sud del clos funerari caracteritzat per la implantació d'enterraments de més volum pertanyents exclusivament a la primera edat del ferro.

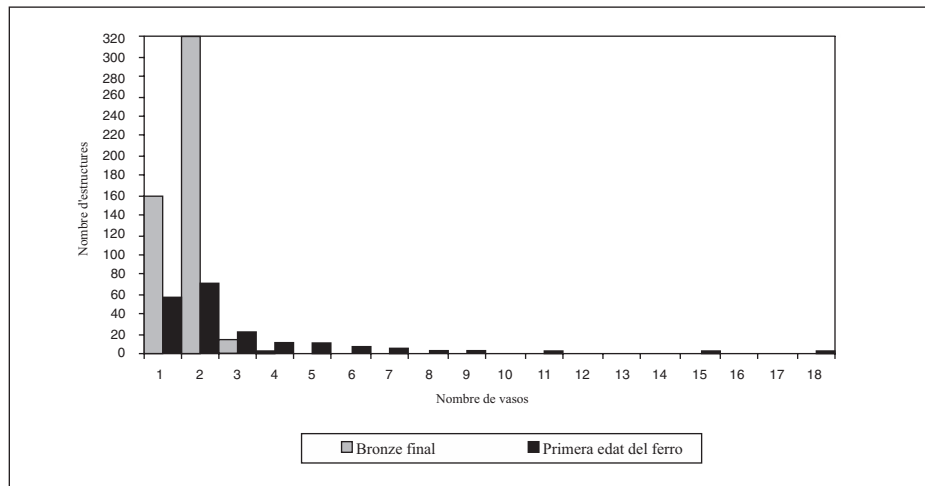

Figura 3. Nombre de peces ceràmiques per estructura.

METODOLOGIA

El mètode d'excavació i el sistema de registre aplicats a la necròpolis van tenir en compte la problemàtica específica d'aquest jaciment: la dificultat en la identificació dels límits de les fosses d'enterrament, sobretot al sector nord de la necròpolis, l'aglomeració d'estructures en un espai massa reduït, l'antropització dels nivells superiors del jaciment, la manca d'evidències de sediments pel que fa a l'estratigrafia interna, la degradació del material moble recuperat i l'elevat nombre d'estructures.

Un dels problemes generals que plantejava el jaciment era la manca de diferenciació en el sediment entre el substrat on s'excavaven les fosses i el material amb què es farcién. Aquest fet va obstaculitzar la documentació morfològica dels negatius pertanyents a les tombes simples. Val a dir que aquesta circumstància és comuna a molts jaciments del mateix tipus. Aquest fet es va donar principalment al sector nord del jaciment i era el producte de les característiques edafològiques del sòl on s'excaven els enterraments. Aquestes estructures estaven excavades en un paquet de potència variable format per argiles amb un alt contingut orgànic,¹ el qual s'asentava sobre el substrat natural integrat per llïms carbonatats d'origen quaternari, travessats per diferents paleocanals que es desenvolupaven de nord a sud. En la majoria de casos i pel que fa a aquest sector, els límits dels enterraments es van determinar emprant recursos alternatius a la diferenciació en el sediment, com ara la dispersió dels fragments pertanyents als vasos continguts, o analitzant les múltiples relacions físiques que hi havia entre les tombes. Aquest problema no es va donar al

1. D'aquest paquet sedimentològic se'n van recollir diferents columnes estratigràfiques per tal d'examinar-ne la composició, analitzar-ne la procedència i avaluar els ritmes de deposició.

sector sud, on les estructures s'excavaven, directament, al nivell de llims. En aquest sector les tombes es van poder delimitar amb més facilitat a causa de les diferències en el sediment entre el substrat i el farciment que les colgava.

D'altra banda, el jaciment tampoc no mostrava una seqüència estratigràfica clara que ens permetés d'establir, *a priori*, fases o moments d'ocupació. Malgrat tot, tant les relacions físiques a què al·ludíem com la datació absoluta o relativa de les estructures permetran d'establir la seqüència temporal i l'evolució interna de la necròpolis i diferenciar fases i moments dins d'un mateix període, sigui en el bronze final sigui en la primera edat del ferro.

El mètode emprat va tenir en compte aspectes com la sistematització de la recollida de mostres per a les anàlisis d'antracologia, carpologia, palinologia i les datacions, el procediment d'excavació i registre de les estructures i de les capes, el registre topogràfic dels enterraments, a nivell macro i micro, la documentació espacial dels objectes recuperats, la documentació de l'estratigrafia del jaciment, el registre de les relacions físiques entre estructures i la documentació fotogràfica del jaciment.

L'excavació es féu a partir d'una quadrícula que abraçà el conjunt d'indis detectats en la prospecció. Aquesta quadrícula, subdividida en quadres de 16 m², va permetre de racionalitzar l'excavació i documentar, mitjançant el sistema de coordenades cartesianes, la topografia de les diferents estructures localitzades. Aquesta quadrícula també va servir per situar en planta les diferents troballes aïllades (TA) producte de l'antropització del jaciment i els diferents accidents orogràfics detectats en superfície (paleocanals). El sistema de registre es va articular d'acord amb la fitxa d'enterrament i de capa. La primera recull d'una manera genèrica la situació de la tomba, els trets morfològics i volumètrics bàsics, com ara la forma de la planta, el fons i la secció, les dimensions, l'estat de conservació i la matriu del sediment on s'excava la fossa. També es documenta la presència o absència d'estructures de cobriment, protecció o senyalització de la tomba, així com les seves característiques constructives. A més, hi ha un apartat en què s'especifiquen els diferents elements integradors de l'enterrament: urna cinerària i vasos d'acompanyament, sistemes de protecció, restes antropològiques, cendra, aixovar extern (vasos, metalls, material per a un estudi malacològic, material lític i elements no vasculars), elements d'ofrena i característiques del rebliment. Aquest darrer apartat complementa l'inventari de coordenades en què s'ha registrat el material aparegut. La fitxa conté un apartat específic en què s'evidencien les relacions físiques entre estructures tenint en conte quatre possibilitats bàsiques: talla, és tallada, coberta per i cobreix. El darrer apartat inclou informació interpretativa.

La fitxa de capa recull les característiques del sediment: la textura, l'estructura, la natura i el color, els elements continguts dins el reompliment i la manera com hi estan distribuïts, com també les coordenades tridimensionals i l'orientació de la capa. La fitxa també registra les mostres recuperades. En un darrer apartat es fa la descripció arqueològica del nivell i s'hi adjunta un croquis.

Paral·lelament, es van fer plantes i seccions (nord-sud i est-oest) a escala 1:10, i

també fotografies de conjunt i de detalls de cada una de les estructures. A més, es va fer la cartografia, a escala 1:20, del conjunt d'estructures excavades.

Durant el procés d'excavació es consolidà tot el material ceràmic per garantir-ne la conservació i també la futura excavació del contingut.

ENTERRAMENTS DEL BRONZE FINAL

Els enterraments corresponents als camps d'urnes recents es localitzen a la part nord del jaciment. Es tracta d'enterraments senzills on el cadàver incinerat es dipositava en un vas o urna cinerària i aquesta, en una fossa de dimensions petites (figura 4). Com ja hem esmentat, les característiques del sediment d'aquest sector no permeten de distingir els límits de les fosses. Això no obstant, en alguns casos, com en l'estructura CPR-147, n'hem pogut constatar la morfologia i les dimensions. Són exemples molt escadussers on la fossa, a més d'excavar-se al nivell d'argiles marrons, retalla el nivell geològic de llims carbonatats. Aquests casos sembla que posen en evidència que les estructures se cenyeixen a l'urna mateixa adaptant-se al diàmetre màxim del vas funerari.

Generalment, el contingut del vas cinerari és protegit per una coberta ceràmica o per una pedra retallada de procedència local. Les cobertes ceràmiques estan inte-

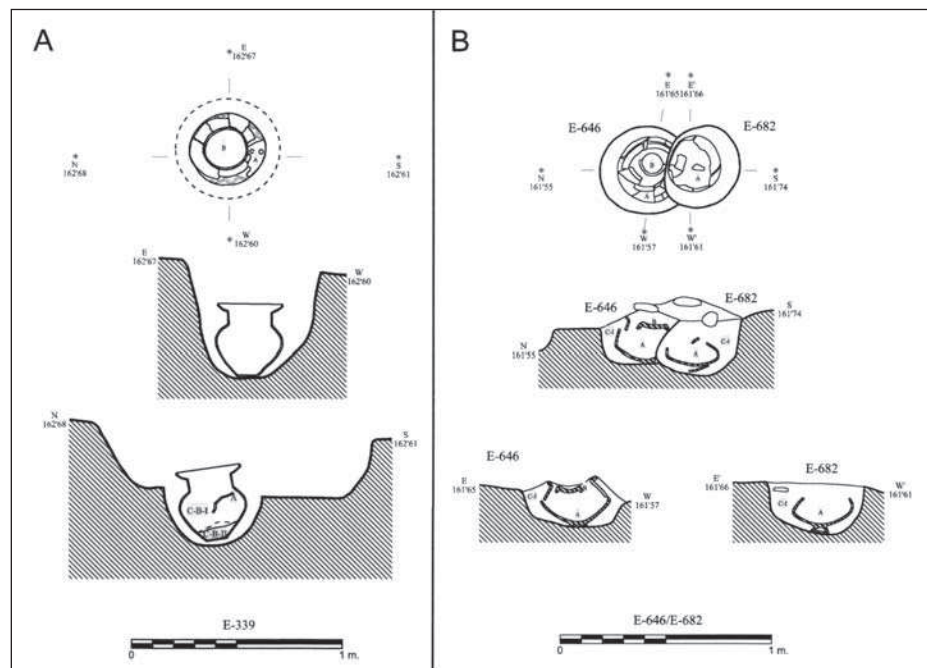

Figura 4. Enterraments del bronze final.

grades, normalment, per les característiques formes troncocòniques, les quals poden adoptar una posició de tapadora o de plat. En algun cas, aquests plats que s'encaixen a l'urna no solament fan de protectors del contingut, sinó que també tenen una segona funció com a contenidors funeraris; és el cas de l'estructura CPR-780, en la qual el contingut de l'urna és protegit per un plat amb ossos i aquest, al seu torn, ho és per un bloc de pedra.

Es pot donar la circumstància que al costat de l'urna aparegui un vas d'acompanyament que pot estar situat dins o fora del vas principal. Generalment, aquests atuells rituals són al costat de l'urna i a sobre de les carenes dels vasos principals. A més, poden estar continguts dins de l'estructura o bé poden ser en una petita fossa annexa. En altres casos aquests atuells se situen dins l'urna acompanyant les restes cremades; és el cas de l'estructura CPR-651. El lloc on hi ha els vasos d'acompanyament respecte a l'urna sembla aleatori; una anàlisi espacial més detallada permetrà de confirmar aquesta observació. Normalment, no romanen protegits i podrien contenir ofrenes alimentàries relacionades amb el ritu funerari desenvolupat a la necròpolis.

Dins la fossa i al costat dels atuells ceràmics també es poden documentar elements metàl·lics que podem relacionar amb elements d'ornament personal com botons, fragments de braçalets i agulles, així com altres objectes utilitaris. Aquests elements d'aixovar es localitzen generalment a la base de la fossa i es presenten en molts casos com un manyoc, tot i que també els podem localitzar, no pas tan sovint, dins l'urna al costat dels ossos incinerats. Hem de dir que la quantitat de metalls d'aquest període contrasta amb l'abundància del període següent.

Les estructures són protegides o indicades, generalment, per un conjunt de pedres disposades d'una manera més o menys ordenada sobre la superfície de la tomba. Aquestes pedres poden descriure un anell entorn de la tomba, com a l'estructura CPR-125, o bé poden formar un petit amuntegament, com a l'estructura CPR-641. Respecte als anells, les pedres, variades quant al volum i l'aspecte i l'origen, estan clavades verticalment entre l'urna i les parets de la fossa, les quals sobresurten de l'estructura descrivint un cercle entorn del vas principal. Aquesta estructura complementària devia servir per fermar l'urna i alhora indicar l'enterrament. El segon model documentat es caracteritza per la construcció d'un túmul de petites dimensions sobre l'enterrament, el qual és format, en general, per pedres d'un volum més o menys gran disposades directament al damunt de la tomba. En aquest cas, no sembla que les pedres facin de falca i es limiten a indicar i protegir la tomba. Un darrer model de protecció és aquell en què s'empra una única pedra, treballada o no, disposada horitzontalment sobre la tapadora, la qual protegeix el contingut de l'enterrament. La pedra utilitzada per construir aquestes estructures externes procedeix dels voltants de la necròpolis; es tracta de carbonats, calcàries i conglomerats de procedència local. No es pot descartar que hi hagi una acumulació de sediment destinat a consolidar la protecció dels enterraments.

En alguns casos, molt esporàdics, es van documentar pedres de gran volum clavades verticalment o bé obliquament que devien servir per dir on eren les tombes.

No és habitual de trobar aquest sistema d'identificació si tenim en compte l'antropització de la necròpolis al llarg del temps.

Hem de dir que en molts casos aquests sistemes de cobriment o d'identificació no van perdurar intactes. Les pedres, tant de protecció com d'identificació, es van ensorrar vers l'interior de les fosses i van fer palesa la protecció esmentada. També podem trobar restes d'aquestes estructures a l'interior de les urnes, fet que s'explica per la destrucció de les tombes i el trencament de la tapadora, la qual cosa va tenir com a conseqüència la penetració de les pedres a l'urna. Inferim del fet d'haver trobat aquests elements dins dels vasos que aquests eren buits de sediment a l'hora de ser enterrats, de manera que contenien exclusivament els ossos cremats i l'aixovar corresponent. El sediment que sovint trobem en aquests recipients sembla, en la majoria de casos, reblliment natural i no difereix del tipus de sediment que cobreix les estructures ni del tipus de sòl on s'excavaven les fosses. La documentació de restes procedents de la destrucció dels vasos a l'interior de les fosses pot fer plantejar que aquestes no estaven cobertes de sediment d'una manera antròpica i que es van rebllir després d'haver segellat les tombes.

Com ja hem destacat, en aquest sector de la necròpolis s'evidencia clarament la superposició de fosses de la mateixa època o de moments diferents, com és el cas de les estructures CPR-426, CPR-434 i CPR-435. Per tant, creiem que podem identificar fases successives d'ocupació d'un mateix espai que inferim de les relacions físiques existents. La successió de tombes es va donar no solament en l'horitzó dels camps d'urnes sinó també en la primera edat del ferro. Volem destacar dins d'aquest període la coexistència d'enterraments d'adults i d'infants. Les tombes d'aquests últims participen de les mateixes característiques estructurals i rituals; aquests enterraments, però, sembla que no contenen aixovar ni vasos d'acompanyament.

ENTERRAMENTS DE LA PRIMERA EDAT DEL FERRO

La primera edat del ferro es defineix per la perduració dels patrons funeraris anteriors i per l'aparició d'un nou model d'enterrament caracteritzat pels trets morfològics de les tombes, pel ritual representat i per la varietat morfològica dels atuells i artefactes continguts als enterraments (figura 5). En general, les fosses d'aquest període tenen uns diàmetres que oscil·len entre 1 m i 1,70 m, fondàries màximes que van de 40 cm a 1,20 m i uns grans volums que poden arribar a 1.523 l. Dins d'aquest grup podem destacar fosses com l'estructura CPR-5, que té un diàmetre màxim d'1,70 m i una fondària de 0,73 m i que són de planta circular i de perfil cilíndric o subcilíndric.

Les estructures de la primera edat del ferro s'agrupen al sector sud de la necròpolis, però també n'hem documentat al mig del jaciment. D'altra banda, al sector nord hi ha agrupades les tombes més reduïdes, similars a les documentades a l'horitzó anterior.

Un element característic d'aquestes fosses, prescindint de la morfologia, és la localització d'un *loculus* excavat al fons de l'estructura. Aquest element té com a

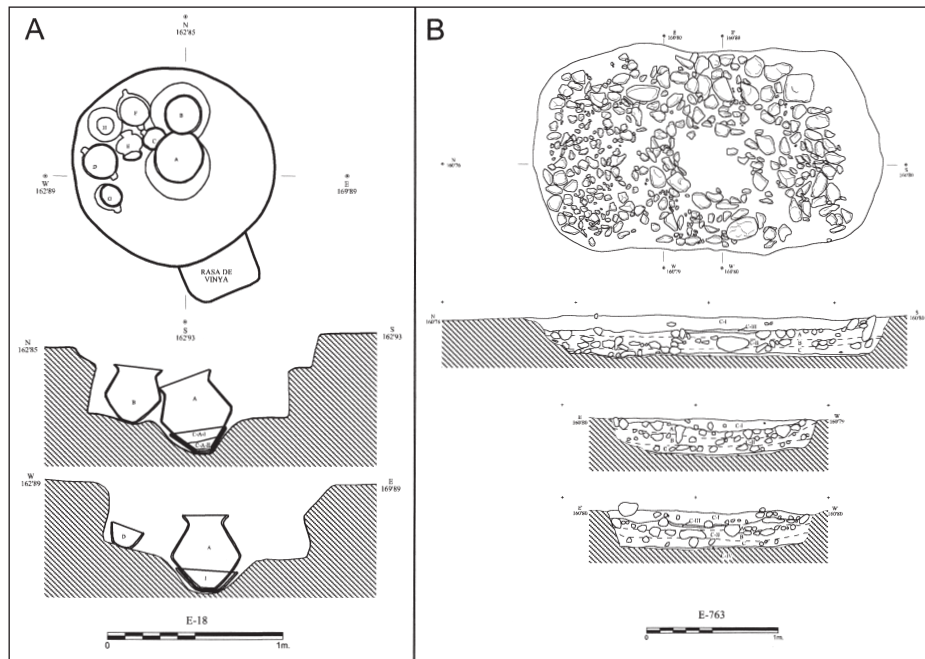

Figura 5. A. Enterraments de la 1a edat del ferro. B. Ustrinium.

funció principal fixar i immobilitzar l'urna funerària. Generalment, el *loculus* se situa al mig de la fossa, però també el podem trobar, ocasionalment, en un lateral. En pot variar el nombre, com a l'estructura CPR-47, on es van documentar dos forats, un al mig i un segon al sector occidental. Les dimensions d'aquestes petites fosses s'adapten al volum del terç inferior dels vasos que contenen. Tot i això, se'n van trobar de volums molt més grans que el vas dipositat; per exemple, a l'estructura CPR-6 el *loculus* conté un vas cinerari protegit per una tapadora. Aquest conjunt és al sector sud-est del forat, a 12 cm del fons.

De vegades, el *loculus* pot fer de contenidor directe de les restes humanes cremades. A propòsit d'això, destaquem un conjunt d'estructures on les restes humanes es concentren, directament, a l'interior del forat, sense cap sistema de protecció, sovint amb l'aixovar corresponent, metàl·lic o ceràmic. Tenim uns quants exemples d'aquest fenomen a les estructures CPR-21 i CPR-710.

En aquest punt, volem destacar una fossa força excepcional; es tracta de l'estructura CPR-50, la qual mostra un forat central de morfologia cilíndrica que no conté cap vas a l'interior. En aquest cas, l'urna està situada fora del forat. Aquest està farcit amb sediment i a l'interior sols s'hi van trobar dues pedres de falca. Creiem que aquest forat no s'ha de considerar un veritable *loculus*, sinó que es podria tractar d'un forat per a un pal que faria de suport d'un sistema de cobriment aeri

de la tomba. A propòsit d'això, posem en relleu la possibilitat que moltes estructures de la primera edat del ferro tinguessin sistemes de cobriment perible.

Continuant aquesta qüestió, cal destacar un conjunt de fosses amb un diàmetre molt gran, com l'estructura CPR-832, les quals mostren a les parets uns forats on s'encaixen pedres de volum i de natura diversos. Aquestes fosses s'agrupen al sector meridional de la necròpolis. Pensem que aquests encaixos són el resultat d'una acció premeditada que podria estar relacionada amb el cobriment de les tombes amb elements vegetals.

Dins del grup d'estructures de morfologia circular també destaquem un conjunt de fosses amb una morfologia idèntica però amb un volum més petit; ens referim a fosses tancades com l'estructura CPR-618 o CPR-613. Destaca, en aquesta categoria, l'estructura CPR-744, que fa uns 0,90 m de diàmetre superior i 1,30 m de fons i mostra una planta circular, una secció troncocònica i un fons pla sense *loculus*.

A més d'aquestes fosses circulars de volum gran i mitjà, volem destacar fosses que tenen una capacitat més reduïda i una morfologia el·líptica. Són estructures com la CPR-667 o CPR-711, les quals estan orientades nord-sud i mostren un eix màxim de poc més de 0,70 m. Tot i que són al sector central de la necròpolis, no sembla que formin cap agrupament important. La presència de *loculus* en aquests casos sembla que varia, perquè l'estructura CPR-711 no en té, de manera que l'urna cinerària s'aguanta al fons de la fossa mateix.

Al sector nord de la necròpolis tenim un conjunt d'enterraments que podem relacionar amb les tombes dels camps d'urnes recents. Com al bronze final, tenen un volum petit, sembla que s'adapten a l'urna sense superar els 50 cm de diàmetre i contenen estrictament el vas, l'element que el tapa i els elements d'acompanyament. Un exemple d'aquest tipus és l'enterrament CPR-83 o CPR-641. Hem de dir que hi ha molta similitud entre el ritual funerari present a les tombes simples d'aquest període i el dels camps d'urnes recents. Per exemple, l'estructura CPR-284 mostra l'urna coberta d'una pedra i un petit vas d'acompanyament situat a una cota superior, mentre que l'estructura CPR-288 presenta a l'interior de l'urna una pedra clavada verticalment que podria ser la indicació externa de la tomba o part del cobriment d'aquesta. Igualment, l'estructura CPR-555 mostra un plat que tapa l'interior del vas funerari, detall que sembla que també es dona en alguns vasos trobats a les tombes de més volum. Aquests són uns quants exemples de la varietat de rituals a la primera edat del ferro. L'excavació de l'interior de les urnes i l'avaluació de les dades obtingudes al camp faran possible de concretar els diferents models representats a Can Piteu-Can Roqueta.

Si bé encara és prematur de definir el ritual d'enterrament, atès que manquen els estudis bàsics per fer-ho, podem aportar algunes dades. A l'interior de les fosses s'hi dipositaven les restes de la cremació, que per norma general es deixaven a l'interior de l'urna. En alguns casos es dona una variació d'aquesta pràctica: la deposició dels ossos directament sobre la base de la fossa com, per exemple, a les estructures CPR-338 o CPR-455. També tenim documentat aquest costum en fosses de volum mitjà i gran, com ara a l'estructura CPR-755, on les restes incinerades apareixen agrupades

al costat de l'aixovar metàl·lic, elements no vasculars i un vas d'acompanyament. En tenim un segon exemple a la fossa CPR-817, on els ossos resten agrupats d'una manera ordenada al mig de la tomba. Hem de dir que es van dipositar sobre una de les capes que rebleixen l'estructura i no sobre el fons d'aquesta. També hem de destacar en aquesta fossa la presència de *loculus* i l'absència d'urna. La col·locació de restes òssies sense urna és un fet recurrent a les necròpolis d'incineració tumularia, perquè es dona a Puig Alt, la Foradada i Punta del Pi (PONS, 1984). D'altra banda, aquest tipus de ritual també es documenta a les necròpolis d'incineració de la Catalunya costanera i interior; en podem esmentar alguns exemples, com ara les tombes 7, 22 i 38 del Pla de la Bruguera, on els ossos cremats estan agrupats al fons de l'estructura i són protegits per una tapadora ceràmica. Les tombes 9 i 36 d'aquest mateix jaciment mostren els ossos sense cap vas ceràmic (CLOP [et alii], 1998). Un darrer cas d'excepció es dona a l'estructura CPR-21, en la qual documentem els ossos dins del *loculus* i un atuell ceràmic al costat mateix. Tenim un exemple d'aquest tipus d'enterrament a la tomba A1 de la necròpolis de Coll s'Avenc (MOLIST [et alii], 1985).

La norma general sembla que indica que les restes de la cremació es dipositaven dins del vas principal. No obstant això, cal que tinguem present la possibilitat, confirmada en altres espais funeraris, que aquestes tombes de la primera edat del ferro reunixin més d'un individu, que aquests estiguin distribuïts en ossaris diferents o que uns quants recipients continguin les restes d'un mateix mort. A la necròpolis de Peyrou a Agde (Herauld) tenim alguns exemples de tombes que mostren més d'un individu, per exemple, la tomba 31, on hi ha dos adults repartits en dos vasos; a la tomba 183 tenim un triple enterrament distribuït en dos vasos diferents (DUDAY, 1989). A la necròpolis del Pla de la Bruguera també hi tenim enterraments múltiples: a la sepultura 13 s'han identificat un home, una dona i un adult distribuïts en tres urnes diferents; d'altra banda, les tombes 22 i 33 van donar dos enterraments dobles (TRELISÓ, 1998).

Trobem drets els vasos a l'interior de les tombes. Abans d'analitzar-ne la disposició, cal dir que la quantitat d'atells dipositats no té cap relació directa amb el volum de les fosses on els trobem. A propòsit d'això, voldríem destacar l'estructura CPR-50, que és una fossa d'1,58 m de diàmetre i 1 m de fondària, la qual conté una única urna; d'altra banda, l'estructura CPR-5, amb un diàmetre d'1,56 i una fondària d'aproximadament 1 m, mostra dos vasos. En són dos exemples més les estructures CPR-15 i CPR-49, les quals mostren diàmetres superiors a 1,20 m i contenen catorze i divuit vasos, respectivament. Com hem dit, els vasos estaven situats, originàriament, en una posició dreta, n'és un exemple l'E-18. Aquesta generalització té excepcions esporàdiques, perquè en algunes fosses podem veure vasos dipositats intencionadament a l'inrevés com, per exemple, a l'E-15. Una altra generalització és la disposició ordenada dels vasos accessoris entorn de l'urna principal. La verticalitat dels vasos, en la majoria de casos, s'ha perdut per causa del rebliment antròpic o natural de les fosses, tot i que la voluntat era que els vasos romanguessin drets falcant-se els uns als altres. A propòsit d'això, hem de dir que hi ha una absència total de falques o de qualsevol sistema de fixació de l'aixovar ceràmic que no siguin els *loculus* esmentats. El procés

de rebliment, natural o antròpic, de les fosses fa que una gran part mostri els vasos en posició horitzontal o obliqua, mentre que en altres casos romanen totalment esclafats pel pes del sediment o pels blocs que formen part del rebliment de les estructures; en tenim uns quants exemples les estructures E-20 i E-93. La CPR-93 mostra un total d'una urna i sis vasos completament aixafats pel pes del sediment aportat, resten, però, en la posició original. De la manera com estan disposats en podem deduir que van rebre una pressió vertical que els esclafà totalment sense desplaçar-los del lloc d'origen. D'altra banda, l'estructura CPR-20 mostra els vasos aixafats i inclinats majoritàriament vers el sud, de què cal deduir una pressió des del cantó oposat produïda per una aportació de sediment que va cobrir l'enterrament.

Alguns investigadors suggereixen, com a hipòtesi, el rebliment voluntari de les tombes, idea avalada per la disposició inclinada dels vasos dins les fosses d'enterrament (TAFFANEL [*et alii*], 1998). Pel que fa al cobriment de les estructures de Can Piteu-Can Roqueta, no podem assegurar que es donés d'una manera exclusiva antròpica, sinó que no descartem la intervenció dels agents naturals en el rebliment de les tombes.

El que sí que podem assegurar és que el sediment que les farceix procedeix de l'excavació de les fosses. A més, es van documentar algunes estructures reblertes amb pedres de gran volum com, per exemple, l'estructura CPR-27. Els atuells ceràmics dipositats dins les tombes estan colgats amb el mateix sediment que segella les fosses. En algun cas vam documentar, però, certs vasos intactes coberts per una tapadora que estaven buits de terra; és el cas del vas B de l'estructura CPR-49. Tot plegat fa pensar que els recipients de les fosses de la primera edat del ferro, tal com passava al bronze final, hi eren dipositats buits. Aquests recipients devien contenir, originàriament, productes peribles col·locats com a ofrenes o restes de la cremació.

Amb la incineració constatem la presència d'un aixovar metàl·lic: fibules, sivelles de cinturó, ganivets, agulles, braçalets i elements d'ornament en general. Encara que *a priori* sembla que hi ha una disposició arbitrària dels objectes en relació amb el recipient principal, no podem descartar una organització interna dels elements rituals. El que podem afirmar és que aquests elements estan situats al mateix pla horitzontal que on hi ha la resta de l'aixovar: vasets d'acompanyament, estris del mort, ofrenes alimentàries, restes de fauna...

En aquestes tombes no hi hem pogut documentar restes de cap tipus d'indicació ni del suposat cobriment superior, la qual cosa no palesa, en cap cas, que aquests elements no hi haguessin estat. Probablement, l'antropització o els fenòmens naturals esdevinguts van fer desaparèixer les traces de certs elements constructius, sòlids o peribles, els quals devien servir per identificar i protegir aquestes fosses.

ESTRUCTURES SINGULARS

Mereix un comentari específic un conjunt d'estructures i fosses que no participen de les característiques funcionals i morfològiques dels enterraments. Aquest fet no les

desvincula, però, de la suposada utilitat que tenien a la necròpolis, qüestió que a hores d'ara encara s'estudia. Fem referència a estructures com la CPR-763, que considerem un *ustrinium*; l'empedrat CPR-64, localitzat fora del clos funerari, al nord d'aquest; la fossa contenidor CPR-22 i les cubetes CPR-1, 2 i 3, situades al nord de la necròpolis; el conjunt de retalls que formen l'estructura CPR-710 relacionats amb les fosses CPR-748 i CPR-741; l'estructura de combustió CPR-1058; les fosses buides CPR-531 i CPR-532 i la cubeta CPR-62. Aquestes estructures tenen com a característica comuna l'absència d'elements que ens facin veure l'ús com a estructures funeràries; hi ha una manca d'elements rituals que caracteritzen la resta de fosses localitzades al jaciment.

L'estructura CPR-763, situada al sector nord-occidental de la necròpolis, és una estructura de combustió, de morfologia rectangular, excavada i construïda amb un sòcol de pedres (figura 4B) que estan disposades d'una manera ordenada dins d'una cubeta que fa 2,10 m de llarg, 1,20 m d'amplada i una fondària conservada que no supera els 40 cm. Les dimensions i els límits són força regulars. La cubeta s'excava al substrat geològic retallant els llims carbonatats i les argiles de matriu sorrenca. L'estructura mostra signes evidents d'haver estat emprada com a llar, part de la paret oriental està rubefactada per un intens procés de combustió, les pedres estan cremades i al farciment s'ha documentat abundància de carbons i argila cuita.

El fet que sigui en el context funerari sembla que palesa que som davant una estructura tipus *ustrinium* vinculada al ritual cinerari seguit a la necròpolis. Una qüestió que cal destacar és l'absència total d'ossos cremats a la superfície de la llar, cosa que no invalida, però, que l'estructura pugui ser considerada com a lloc d'incineració; la manca de restes antropològiques es podria explicar per la neteja de la llar un cop fetes les incineracions. No descartem que aquesta estructura estigui escapçada des de temps antic; per tant, les restes documentades podrien ser la preparació d'una estructura de combustió més complexa, en part destruïda. La destrucció de la part superior elimina qualsevol possibilitat de documentar restes humanes.

Les pires funeràries estan poc documentades a Catalunya; en tenim els referents més propers a les necròpolis de Can Missert i el Parrallí. Cal estudiar aquestes estructures, com la nostra, amb una certa precaució, però. En general, aquests llocs de cremació semblen formats per una fossa, si fa no fa, rectangular on s'encaixa un empedrat o solera de terra cuita; es poden situar en pendents o en superfícies planeres amb les parets preparades o enllosades (PONS, 1984; 2000). Almagro descriu l'*ustrinium* de Terrassa com una estructura empedrada, si fa no fa, rectangular amb unes dimensions de 2,70 m per 1 m (ALMAGRO BASCH, 1960). D'altra banda, al Parrallí es documenten uns quants *ustrinia* pròxims als enterraments (ALMAGRO BASCH, 1955: 340; RUIZ ZAPATERO, 1985).

A hores d'ara és prematur d'aventurar l'època d'aquesta estructura i la fase a la qual pertany, atès que s'han de fer datacions radiocarbòniques i s'han d'examinar les relacions físiques amb les estructures situades a l'entorn immediat. També serà interessant de fer anàlisis antracològiques per tenir dades de la classe de combustible utilitzat en les cremacions, com també fer anàlisis específiques de les pedres

cremades i de la paret rubefactada per comprovar la temperatura de cremació. La datació precisa d'aquesta estructura permetrà de situar-la en alguna fase del jaciment i establir-ne la disposició respecte a les fosses d'enterrament d'aquell temps. L'estudi concret de la dinàmica constructiva, a més d'altres anàlisis, també ens ha de permetre d'establir moments d'utilització. Amb relació a això, cal dir que, exceptuant la possible estructura de combustió CPR-64, no hem documentat cap altra estructura a què puguem atribuir la funció descrita.

L'estructura CPR-64 està situada al nord de la necròpolis, a 10 m, prop d'un conjunt de cubetes amb una funció indeterminada. Es tracta d'una fossa on s'encaixa una sola de pedres cremades, de forma el·líptica d'1,66 m per 1,27 m i una fondària conservada de 30 cm. De la disposició ordenada de les pedres en deduïm una acció humana intencionada que no creiem deguda a un abocament esporàdic. Encara no n'hem establert la datació relativa a causa de la manca dels elements necessaris per fer-la.

L'estructura CPR-22 també sobresurt enmig de la norma habitual. És una fossa de morfologia troncocònica de planta circular situada al sector sud de la necròpolis. Té una alçada de 71 cm i un diàmetre màxim superior de 72 cm i un d'inferior d'1,22 m. Encara se n'ha descobert la funció; podem avançar que el farciment és format, bàsicament, per pedres i sediment. Les peces contingudes són, tan sols, un ganivet de ferro, una plaqueta de bronze i alguns fragments de ceràmica. Aquesta fossa és, morfològicament, similar a l'estructura CPR-407, en la qual va aparèixer un enterrament amb aixovar sense urna.

L'estructura CPR-710, també singular, està unida físicament a l'enterrament CPR-741, que la talla. Consisteix en un espai de 4,50 m de llarg i uns 40-50 cm d'amplada. El desenvolupament d'aquesta estructura no és ben bé rectilini sinó lleugerament sinuós, amb una fossa d'incineració annexa i un espai final que talla l'estructura CPR-741 i s'hi insereix. Aquesta rasa mostra uns quants forats amb pedres que tenen semblança amb els encaixos que mostren estructures properes, com és la CPR-832 o la mateixa CPR-741. L'estudi més acurat d'aquest conjunt ens permetrà de deduir-ne la funció concreta a la necròpolis i avaluar si ens trobem davant un sistema particular de protecció de les estructures properes o un sistema de divisió d'aquestes.

Les fosses CPR-531 i CPR-532 també són singulars perquè es tracta de dues estructures de gran volum (2,25 m de diàmetre per 55 cm de fondària la primera i 2,16 m de diàmetre per 53 cm de fons la segona). L'una és al costat de l'altra i tenen la peculiaritat d'estar buides de material arqueològic. Les dimensions i la morfologia les fan similars a les fosses funeràries de la primera edat del ferro.

L'estructura CPR-235 també sobresurt enmig la normalitat funerària. Es caracteritza per la manca de límits clars i contenir una gran quantitat de blocs. D'altra banda, l'E-62, situada al sector oriental de la necròpolis, és una fossa de morfologia el·líptica totalment farcida de fragments abocats de ceràmica.

Els empedrats CPR-247, 635 i 1086 mereixen una explicació específica. Són als sectors nord i nord-est de la necròpolis. Els empedrats sembla que delimiten petites concentracions funeràries integrades per estructures de morfologia simple; per

exemple, l'empedrat CPR-247 agrupa un total de quinze fosses d'enterrament. L'estudi detallat de les tombes i les incineracions contingudes permetrà de saber si ens trobem davant espais destinats a l'enterrament de grups concrets en un moment determinat.

CARACTERITZACIÓ DE LA CULTURA MATERIAL

Vasos ceràmics

El conjunt de peces ceràmiques documentades es pot agrupar, segons la tipologia, en quatre grans grups (figura 6).²

Grup 1: inclou vasos oberts de perfil simple. Es tracta de ceràmiques troncocòniques i hemisfèriques. Aquest grup és integrat per vasos d'acompanyament petits de volum i pels característics plats tapadora similars a la forma 1 d'E. Pons. Generalment, les nanses de les tapadores recuperades a la necròpolis tenen una secció més o menys ovalada. Tot i que aquestes peces poden anar decorades, a Can Piteu no és gaire habitual; simplement, hi ha acanalaments horitzontals que guarneixen la superfície interior del vas així com impressions digitals.

Grup 2: correspon a peces de perfil compost, similars a les anteriors però amb la vora diferenciada de la resta del cos i girada vers l'interior. Es tracta d'un grup format per atuells hemisfèrics, troncocònics i bicònics que poden ser utilitzats, segons que siguin tancats o oberts, com a vasos d'acompanyament o tapadores.

Grup 3: és constituït per peces de perfil complex. Són ceràmiques que tenen el cos més o menys globular, el coll diferenciat amb vores rectes o convexes. Aquesta forma correspon generalment a recipients destinats a contenir restes procedents de la incineració, encara que de vegades també hi pot haver vasos d'acompanyament, normalment més reduïts de volum. Dins d'aquest grup hi són inclosos els vasos corresponents al tipus 16 d'E. Pons. Són unes urnes de perfil globular, coll cilíndric o subcònic i vora convexa. Aquestes peces solen presentar una decoració simple o composta a tot el terç superior del vas o al coll. La decoració consisteix en motius acanalats horitzontals, meandres geomètrics, dents de serra, garlandes, traços oblics... Combinats amb els acanalaments, també hi pot haver motius impresos, com ara cercles i espigues. Hem de dir que, normalment, documentem aquests motius formant combinacions, tret d'alguns casos en què apareixen sols com, per exemple, els acanalaments horitzontals, relacionats amb aquest tipus o d'altres.

Grup 4: integren aquest grup atuells de perfil en essa però amb una certa varietat interna pel que fa a les bases, els peus, els cossos, les vores i les nanses. Hi ha urnes cineràries i vasos d'acompanyament amb totes les dimensions i variacions morfològiques.

2. Agrupament provisional fet sobre una mostra de cent vuitanta peces diferents quant a l'època i les funcions.

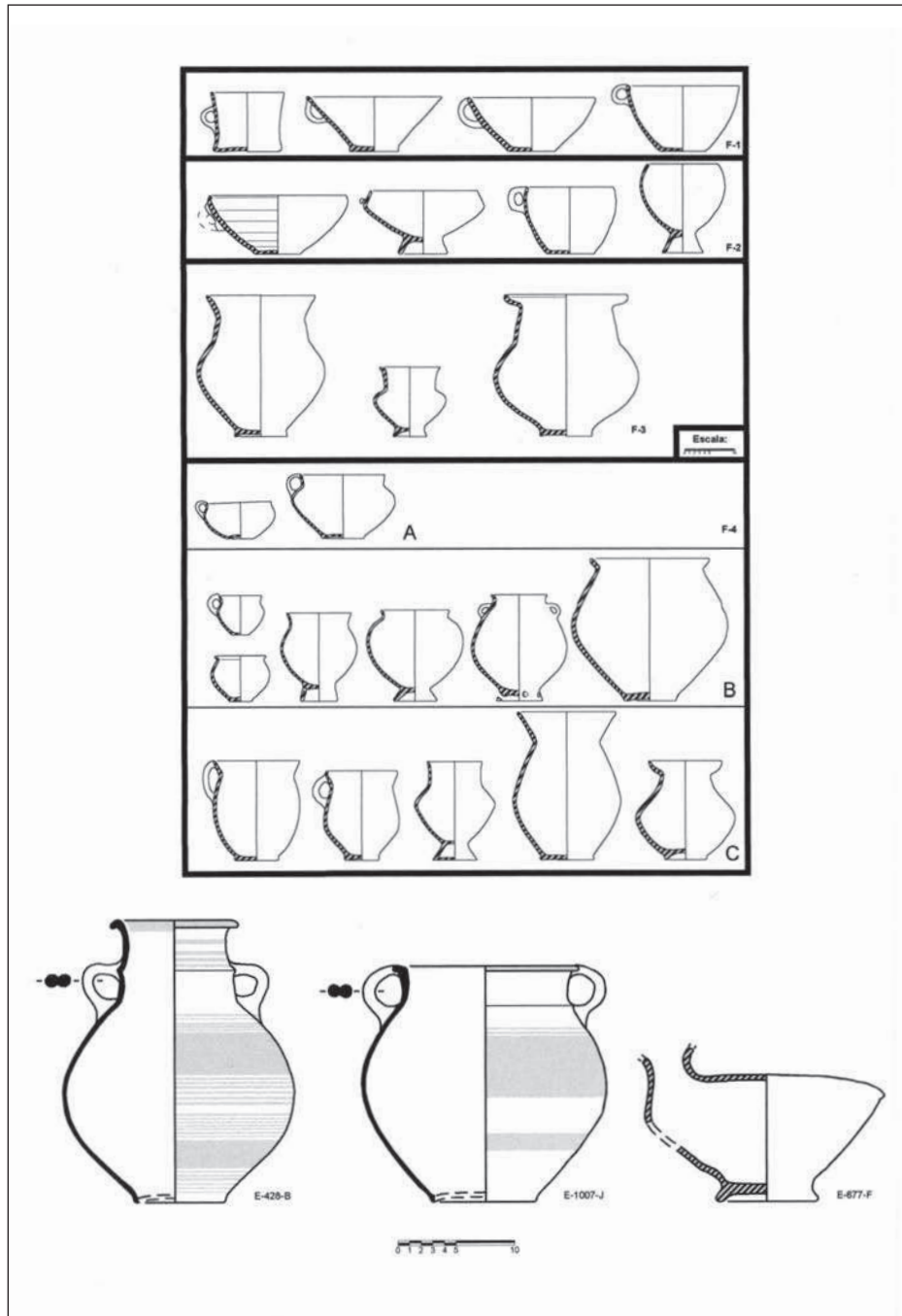

Figura 6. Material ceràmic de la necròpolis.

Hi ha altres tipus de ceràmiques molt heterogènies quant a la tipologia, com són les diferents peces fetes amb torn que han estat exhumades i d'altres fetes a mà de morfologia singular, per exemple, l'*askos* aparegut a l'estructura CPR-677. Dins d'aquest conjunt destaquem dues peces de ceràmica feta amb torn que formen part dels aixovars ceràmics corresponents a les estructures CPR-428 i CPR-1007. El primer d'aquests vasos és del tipus Cruz del Negro (AUBET, 1976-78) i el segon és una peça similar a les urnes semblants a pitos aparegudes a necròpolis com Frigiliana (ARRIBAS [et alii], 1969) o Rachgoun (VUILLEMOT, 1965). Mostren la característica decoració pintada a bandes de color vermell. Es tracta de produccions fenícies occidentals que podem datar al principi del segle VI i que fan augmentar l'escàs repertori aparegut en aquest sector del nord-est. A la zona que ens ocupa destaquem els fragments apareguts en diverses estructures de l'assentament proper de Can Roqueta sector DIASA, on destaca una vora de pitos de cos ovoide i nanses geminades o trigeminades trobada a l'estructura CR-112 (BOQUER [et alii], 1999). En altres sectors del mateix polígon hi van aparèixer materials fenicis, entre els quals destaquem un fragment informe de ceràmica feta amb torn amb una engalba vermella i les bandes horitzontals pintades de color negre que podria pertànyer a una peça tipus Cruz del Negro (BOQUER [et alii], 1991).

Destaquem certes produccions fetes a mà amb aparença de pitos, caracteritzades pel volum i pel fet de tenir un sistema de premsió format per quatre nanses oposades. Aquests tipus de produccions indígenes que imiten prototipus fenicis són comuns en contextos culturals de la primera edat del ferro i els tenim representats en diferents jaciments, com és la necròpolis d'Agullana, a la tomba 184 de la qual es documentaren quatre urnes esfèriques d'imitació feniciopúnica (tipus Cruz del Negro) relacionades amb escòria de ferro una sivella de cinturó d'una pua i una fíbula de doble ressort desenvolupada (PALOL, 1958; PONS, 1984).

Metalls

En l'aixovar extern destaquem l'aparició d'un gran nombre d'objectes de metall, tant de bronze com de ferro. En un total de 129 estructures hi havia metall; es van trobar 187 peces de bronze i 156 de ferro, a més de 7 elements bimetàl·lics (anelles). Cal dir que en la majoria de casos aquests elements estaven agrupats formant petits manyocs al costat del vas principal o dels vasos d'acompanyament.

Relacionats amb les tombes simples i les urnes del tipus 3c, trobem objectes d'ornamentació de bronze, com ara les característiques agulles de cap enrotllat, fragments de braçalet, anelles, botons i navalles d'afaitar. En estructures simples o complexes de la primera edat del ferro hi vam documentar un ampli repertori d'es- tris. Va aparèixer una gran quantitat de ganivets tipus Grand Bassin I, dels quals es van recuperar un total de cinquanta-quatre individus. En tenim els paral·lelismes més immediats a les necròpolis del Pla de la Bruguera (CLOP [et alii], 1998), Agullana (PALOL, 1958), Anglès (OLIVA [et alii], 1968), Empúries i Pla de la Gibrella

(PONS, 1984) i del Molà (VILASECA, 1943). Les fibules també són un element força present en l'aixovar metàl·lic d'aquesta fase. En aquest horitzó en tenim de quatre tipus: pel que fa al bronze, hi ha fibules de pivot i de doble ressort i, quant al ferro, tenim fibules serpentiformes i de ressort bilateral. Les fibules serpentiformes es caracteritzen per ser fetes d'una tija de secció circular que forma una doble baga a la zona del ressort i una baga simple al peu, les quals acaben en un apèndix esfèric. D'aquest tipus en tenim un total de nou. Cal destacar que els paral·lelismes més immediats d'aquest tipus són a la necròpolis del Pla de la Bruguera (CLOP [*et alii*], 1998) i en algunes necròpolis del sud de França del segle VII aC, aproximadament. A més, al nostre jaciment les trobem relacionades amb les fibules de doble ressort. Les fibules de pivot apareixen en una proporció menor: en total n'hi ha set individus que es caracteritzen per no tenir ressort i estar formats per dues peces articulades. En algun cas el pont està decorat amb petites línies incises; les nostres difereixen dels exemplars recuperats a la tomba 69 de la necròpolis d'Agullana (PALOL, 1958) i del Molà (VILASECA, 1947), atès que l'arc i l'extrem de l'agulla tenen com a coronament botons plans circulars. Mereixen un comentari específic les fibules de doble ressort, de les quals en tenim cinc exemplars. Estan relacionades amb urnes de carena suau en fosses del tipus simple, en algun cas relacionades amb elements de ferro, com ara ganivets GB I. Ruiz Zapatero les data en els darrers moments del bronze final IIIB i amb tota seguretat a la primera meitat del segle VII aC, lligades amb el comerç fenici (RUIZ ZAPATERO, 1985).

En l'aixovar metàl·lic cal destacar un ast per rostir de ferro que mostra similituds evidents amb el documentat a la tomba 420 de la necròpolis de Grand Bassin I, el qual sembla de procedència mediterrània oriental i està datat vers el segle VII aC. Segons els investigadors, aquests elements podien ser de persones d'un alt estatus social (JANIN [*et alii*], 2000). També cal esmentar altres elements d'ornamentació, per exemple, agulles, braçalets i sivelles. Pel que fa a les sivelles, destaquem un parell d'exemplars de bronze amb la placa rectangular i una sola pua, una de les quals presenta senyals d'haver estat cremada. Podem considerar que l'època a què pertanyen se situa entre els segles VII i VI, la qual apareix en el context històric de Grand Bassin I. D'aquest tipus en tenim paral·lels a la necròpolis del Pla de la Bruguera, tomba 7, i al dipòsit marí de Rochelongue (BOUSCARAS, 1967).

Volem destacar la troballa d'un *simpulum* en un dels vasos d'acompanyament de l'estructura CPR-18. Aquest estri, del qual es desconeix quin ús se'n feia, mostra una certa semblança amb el documentat a la necròpolis d'Anglès (OLIVA [*et alii*], 1968), però a diferència d'aquest, el nostre no està decorat al mànec. Està relacionat amb una agulla i diversos elements indeterminats de ferro i amb un conjunt d'atuells format per uns quants vasos de perfil en essa, petits i grans de volum, i amb peus alts o bases planes i per peces de perfil simple cilíndriques i hemisfèriques pel que fa a la morfologia. També han aparegut elements com aquest a la necròpolis de Grand Bassin I (tomba 68) (JANIN, 1997) i en alguns jaciments de l'Empordà, com a la muralla nord-est d'Empúries (PONS, 1984) o Agullana (PALOL, 1958). Podríem datar aquest *simpulum* entre el 575 i 550 aC.

Escassegan els objectes relatius a l'armament, tant de bronze com de ferro. Es van documentar quatre puntes de fletxa d'aletes i peduncle, similars a les trobades a Agullana (PALOL, 1958) i Camallera (PALOL, 1948; PONS, 1984). D'altra banda, també es va exhumar la punta de ferro d'una llança lleugera. Se n'ha perdut el mànec, però s'ha deduït que era cònic; la fulla és força estilitzada.

CONSIDERACIONS FINALS

Fins aquí, i a grans trets, hem enumerat el que va aportar el treball de camp a la necròpolis de camps d'urnes de Can Piteu-Can Roqueta. La investigació sobre aquest jaciment no ha conclòs, perquè manca aconseguir i valorar les dades procedents de l'excavació dels ossaris. El Servei d'Arqueologia ha iniciat els tràmits per contractar un equip pluridisciplinari d'arqueòlegs i antropòlegs que porti a terme la segona part del projecte, que ha d'avançar en l'estudi integral de la necròpolis.³

El resultat d'ambdues intervencions, al camp i al laboratori, pretén de reunir les dades amb què es reconstrueixi el funcionament global de la necròpolis amb referència als aspectes econòmic, social i ideològic, i amb referència a l'evolució interna, es precisi l'època a què pertany i se'n valori la importància en el panorama cultural d'aquella època.

Una anàlisi preliminar de la distribució de les tombes permet d'afirmar que hi ha dos espais diferenciats: el sector nord del clos funerari i el sector sud. El sector nord es caracteritza per una gran densitat de tombes, la majoria de les quals tenen una morfologia simple; la major part són del bronze final (la resta són de la primera edat del ferro). D'altra banda, el sector sud és definit per la manca d'estructures simples i pel fet hi ha exclusivament fosses de gran volum de la primera edat del ferro. N'inferim un creixement intern de la necròpolis verticalment i horitzontalment. Cal destacar l'homogeneïtat dels rituals de les tombes del bronze final, que contrasta amb la variabilitat observada als enterraments de l'edat del ferro. Els estudis encetats permetran d'explicar les diferències entre les dues zones ocupades durant la primera edat del ferro i comprovar si són degudes al pas del temps o a un tractament diferenciat de caire social o econòmic.

Des del punt de vista de la tipologia, la necròpolis de Can Piteu-Can Roqueta s'inclou en les necròpolis anomenades *de tombes senzilles*. Aquest tipus s'estén per les depressions prelitorals des dels Pirineus fins a l'Ebre i es caracteritza per l'agrupació de fosses senzilles excavades al subsòl (PONS, 2000). Les tombes documentades a Can Piteu es poden relacionar amb els tipus 1 i 4 d'E. Pons. L'anàlisi aprofundida del ritual d'enterrament (volum de la fossa, nombre i morfologia dels atuells, aixovar contingut, disposició dels elements dins la tomba, relació espacial entre les unitats que componen l'enterrament, cobriment i protecció) feta a Can Pi-

3. Aquesta segona part del projecte ha estat possible pel conveni de col·laboració entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i l'Agència Catalana de l'Aigua.

teu en els diferents moments o fases farà possible d'establir l'evolució dels sistemes d'enterrament i elaborar-ne un tipus concret i particular.

L'estudi d'aquest espai funerari no es pot deslligar del conjunt d'assentaments de la mateixa època documentats a Can Roqueta. La necròpolis podria haver coexistit amb la resta d'ocupacions localitzades i que van del segle X al primer quart del VI. Tampoc no es pot deslligar del medi físic on s'insereix. L'estudi de les relacions entre Can Piteu i la resta d'assentaments possibilitarà de definir el patró d'ocupació de la cultura dels camps d'urnes en aquest sector de la depressió prelitoral.

Amb l'extens repertori de peces exhumades podrem establir la seriació tipològica interna tant d'atuells ceràmics com de metalls. Aquesta tipologia, sobretot de la ceràmica, la seqüència física documentada i les datacions absolutes que cal fer permetran d'obtenir dades importants sobre l'evolució d'aquest jaciment. A més, el considerable nombre que hi ha de peces ceràmiques ens ha de donar la possibilitat de millorar el coneixement dels aixovars característics de les necròpolis de camps d'urnes de la zona, com també establir un veritable corpus ceràmic que serveixi com a referència per a l'estudi del món funerari d'aquesta època en altres zones properes.

D'altra banda, el conjunt de dades obtingut de l'excavació dels nivells de restes òssies continguts en els ossaris ens permetrà de veure si hi ha una evolució de les pràctiques funeràries d'acord amb el pas del temps i si hi ha un repartiment espacial de les tombes (segons l'edat, el sexe...) seguint models socials.

NOTA FINAL

La direcció del seguiment dels rebaixos i de l'excavació de les estructures de Can Piteu II i la de Can Roqueta van ser atorgades a Miquel Martí i a Jordi Amorós, respectivament. Un equip de vint-i-cinc arqueòlegs autònoms sota la direcció de Xavier Carlús i Carmen Lara i la coordinació d'Araceli Martín va fer l'excavació de la necròpolis de Can Piteu-Can Roqueta. Aquest equip era format per Miquel Martí, Roser Pou, Jaume Díaz, Albert Parpal, Elena Garcia, Gemma Garcia, Anna Vargas, Joan Piera, Teresa Rodon, Elisabeth Arasa, Dolors Codina, Jordi Farré, Josep M. Feliu, Ricard Marlasca, Ricard Villanueva, Glòria Donoso, Eva Orri, Jordi Amorós, Anna Bordas, Eulàlia Salvat, Xavier Maese, Alexandra Vicent, Jaume Badias i Glòria Soler. Rosa M. Albert va ser encarregada de rentar i tamisar una mostra dels sediments de les tombes.

Els treballs de topografia van ser fets pels tècnics del Servei d'Arqueologia Lluís Sant i Pilar Camps i el company Ricard Villanueva. Posteriorment, es va encarregar a Gemma Garcia l'elaboració de la planta de totes les estructures en suport informàtic. Es va contractar la consolidació dels materials ceràmics a l'empresa ABAC, Conservació-Restauració SCP, que va confiar aquesta tasca a Marta Valls, Aitana Rius, Sílvia Llobet, Anna Herrero, Alexandra Lepori i Montse Vilà, mentre la restauració dels materials metàl·lics va ser assumida per les restauradores Àngels

Jorba i Magda Gómez, del Servei de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya. L'empresa Arqueociència, S.C., SL va fer desplaçar a la necròpolis un nombre variable d'obres d'acord amb les necessitats de cada fase.

Finalment, agraïm al Servei d'Arqueologia l'esforç de coordinació i programació que va fer en l'execució d'aquest projecte arqueològic, finançat per l'Agència Catalana de l'Aigua, a la qual també agraïm la seva comprensió i col·laboració. Volem donar les gràcies, explícitament, a la directora de l'Agència, la senyora Marta Lacambra, i a les persones que van estar més directament en contacte amb l'obra: Guillem Peñuelas; Antoni Pujol, que va iniciar la direcció de les obres, i Cristina Virgili, que les va acabar. Igualment, volem expressar la nostra gratitud al personal de la constructora Fomento-SPA i de l'enginyeria INYPSA, sobretot a Carles Barbadí. També agraïm la col·laboració que ens va prestar al Museu d'Història de Sabadell, feta efectiva pel seu director, Genís Ribé. Per acabar, volem donar les gràcies pel seu interès i el seu suport als investigadors de Catalunya i del sud de França, i molt especialment a Enriqueta Pons i Thierry Janin per la seva col·laboració.

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, M.; GARCIA BELLIDO, A. «La España de las invasiones célticas y el mundo de las colonizaciones». A: MENÉNDEZ PIDAL, R. *Historia de España. España Protohistórica*, tom I, volum II., Espasa Calpe SA, 2a edició, 1960, Madrid, pàg. 168.
- ALMAGRO BASCH, M. «Las necrópolis de Ampurias», volum II. A: *Monografías Ampuritanas*, III, CSIC, Barcelona, 1955.
- ALMAGRO BASCH, M.; SERRA RÀFOLS, J. de C.; COROMINES, J. *Carta arqueológica de España*, CSIC, Barcelona, 1965.
- ARRIBAS, A.; WILKINS, J. (1969): «La necrópolis fenicia del Cortijo de la Sombra (Frigiliana-Málaga)», *Pyrenae*, v, 1969, pàg. 185-244.
- AUBET, M. E. «La ceràmica a torno de la Cruz del Negro (Carmona- Sevilla)». A: *Symposium Internacional. Els orígens del món ibèric*, Barcelona-Empúries. *Ampurias*, 33-40, 1976-1978, pàg. 267-287.
- BOQUER, S.; GONZÁLVez, L.; MERCADAL, O.; RODON, T.; SÀENZ, L. «Un nou assentament del bronze-ferro al Vallès: Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental)». A: *Tribuna d'Arqueologia 1990-91*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1992.
- BOQUER, S.; GONZÁLVez, L.; MERCADAL, O.; RODON, T.; SÀENZ, L. «El jaciment arqueològic de Can Roqueta: dades sobre la transició del segle VII al VI a.C. al Vallès», *Limes*, 1, 1991.
- BOQUER, S.; CARLÚS, X.; FRANCÈS, J. «Estudi dels materials artefactuals. El conjunt ceràmic prehistòric». A: GONZÁLVez MARCÉN, P. *et alii*, pàg. 89-148.
- BOQUER, S.; MARTÍN, A.: (1999) «Història de la investigació a Can Roqueta». A: GONZÁLVez MARCÉN, P. *et alii*, pàg. 15-25.

- BOSCH GIMPERA, P. «La collecció de prehistòria al Museu de Sabadell», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, v, 1913-1914, pàg. 871-873.
- BOSCH GIMPERA, P.; COLOMINAS ROCA, J. «La necròpolis de Can Missert de Terrassa», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vi, 1925-1930, pàg.582-586.
- BOUSCARAS, A.; HUGUES, C. «La cargaison des bronzes de Rochelongues (Agde, Hérault)», *Rivista di Studi Liguri XXXIII (Hommage à F. Benoit)*, i, 1967, pàg. 173-184.
- CLOP, X.; FAURA, J. M.; GANGONELLS, M.; MOLIST, M.; NAVARRO, C. «El Pla de la Bruguera, Centre de distribució Sony. Una necròpolis d'incineració de la Primera Edat del Ferro. Castellar del Vallès (Vallès Occidental)». A: *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, núm. 15, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.1998.
- DUDAY, H. «La nécropole du Peyrou à Agde (Hérault). Étude anthropologique», NICKELS *et alii. Revue Archéologique de Narbonnaise, supplément 19*, 1989, pàg. 459-472.
- FERNÁNDEZ, M.; LAFUENTE, A.; LÓPEZ J. B.; PLENS, M. «La necròpolis tumular d'incineració de La Colomina 1. (Gerb-La Noguera). Campanya d'excavacions 1987-1988», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 1, 1991.
- GONZÁLEZ MARCÉN, P.; MARTÍN COLLIGA, A.; MORA, R. (coord.) «Can Roqueta. Un establiment pagès prehistòric i medieval (Sabadell-Vallès Occidental)», *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, núm. 16, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999.
- GUILAINE, J. «L'Âge du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon, Ariège», *Mémoires de la Société Française*, 9, Paris, 1972.
- JANIN, T.; BURENS A.; CAROZZA, L. *La nécropole protohistorique du Camp d'Alba à Réalville (Tarn et Garonne)*, UMR 154, Sociétés de la Protohistoire et de l'Antiquité en France méditerranéenne, Lattes, Tolosa, 1997.
- JANIN, T.; GAILLEDROT, E.; CHARDENON, N.; BOISSON, H.; HERUBEL F.; SEJALON, P. «Mailhac et le Premier Âge du fer en Europe occidentale». *Maison des Mémoires*, Carcassona, 1997. [Catàleg d'exposició.]
- JANIN, T.; CHARDENON, N. «L'évolution des pratiques funéraires du Mailhacien au Grand Bassin I (IX-VII s. Av. n. è): à propos des cimetières mailhacois. Archéologie de la mort, Archéologie de la Tombe au Premier Âge du Fer», *Monographies d'Archéologie Méditerranéenne*, 5, Lattes, 2000, pàg.59-64.
- LÓPEZ, J.; PONS, E. «Les necròpolis d'incineració tumularia de la zona pirinenca». A: *Muntanyes i població. Centre de trobada de les cultures pirinenques*. Andorra la Vella, 1995, pàg. 107-126.
- LULL, V.; PICAZO, M. «Arqueología de la muerte y estructura social», *Archivo Español de Prehistoria*, 62, 1989, pàg.5-20.
- MALUQUER, J. «Las culturas hallstáticas en Cataluña», *Ampurias*, VII-VIII, 1945-1946, pàg. 115-182.
- MAYA, J. L.; PETIT, M. A. «L'Edat del Bronze a Catalunya. Problemàtica i perspectives de futur». A: *X Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà: cul-*

- tures i medi de la prehistòria a l'Edat Mitjana. Homenatge al professor Jean Guilaine. Puigcerdà i Osseja, 1994. Institut d'Estudis Ceretans, Puigcerdà, 1995 pàg. 327-342.
- MOLIST, M.; CRUELLS, W.; BUXÓ, D.; ESPADALER, M. M. «Nota preliminar sobre la necròpolis de Coll s'Avenc (Tavertet-Osona)», *Cypsela*, v, 1985, pàg. 71-77.
- MOLIST, M.; ANFRUNS, J.; CRUELLS, W. «Reflexions a l'entorn de la metodologia per a l'estudi de la necròpolis d'incineració. Aplicació als exemples d'Osona: Coll s'Avenc i Serrat de Balà (Tavertet)», *Limes*, 1, 1991, pàg. 74-85.
- OLIVA, M.; RIURO, F. «Nuevos hallazgos en la necròpolis hallstática de Anglés (Gerona)», *Pyrenae*, 4, 1968, pàg. 67-99.
- PALOL, P. «Una necròpolis de la edad del hierro descubierta en Camallera», *A.I.E.G.*, III, 1948, pàg. 252-256.
- PALOL, P. «La necròpolis hallstática de Agullana (Gerona)», *Biblioteca Praehistòrica Hispánica*, I, CSIC, Madrid, 1958.
- PETIT, M. A. *Contribución al estudio de la Edad del Bronce en Cataluña (comarcas del Moianès, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Maresme, Barcelonès y Baix Llobregat)*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1986. [Tesi doctoral inèdita.]
- PONS I BRUN, E. «Les necròpolis d'incineració en el període entremig de les edats del Bronze-Ferro a la regió de Girona», *Cypsela*, IV, 1982, pàg. 91-191.
- PONS I BRUN, E. *L'Empordà. De l'Edat del Bronze a la del Ferro (1100-600 a.C.)*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Sèrie monogràfica 4, 1984.
- PONS I BRUN, E. «El pas de l'Edat del Bronze a la del Ferro a Catalunya». A: *Sisè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Institut d'Estudis Ceretans, Puigcerdà, 1986, pàg. 15-27.
- PONS I BRUN, E. *Pobles de muntanya, pobles d'aigua al Pirineu Oriental (1100-650 a.C.)*, Brau ed. Olot, Col·lecció Papers de recerca 5, Girona, 2000.
- RAFEL, N.; HERNÁNDEZ, G. «Pràctiques funeràries a la necròpolis del Coll del Moro (Gandesa, la Terra Alta)», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 2, 1992, pàg. 37-57
- RENOM, V. «La secció de prehistòria», *Anuari del Museu de Sabadell*, 1934, pàg. 18-21.
- RENOM, V. «Prehistòria», Museu de la Ciutat de Sabadell, 1944, pàg. 25-37.
- ROVIRA I PORT, J. «Reflexiones sobre los primeros campos de urnas en la Península Ibérica: una arribada marítima», *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 15, 1990-1991, pàg. 157-171
- RUIZ ZAPATERO, G. *Los Campos de urnas del NE de la Península Ibérica*, Departamento de Prehistoria de la Universidad Complutense de Madrid, 2 volums, 1985. [Tesi doctoral.]
- TAFFANEL, O. ET J.; JANIN, T. «La nécropole du Moulin à Mailhac (Aude)», *Monographies d'Archéologie Méditerranéenne*, 154, Lattes, 1998.
- VILA, J. *Memoria de los trabajos realizados en las excavaciones de las cercanías del Santuario de Nuestra Señora de la Salud*. Sabadell, 1913.

- VILA, J. «Memoria de los trabajos realizados en las excavaciones de las cercanías del real Santuario de Nuestra Señora de la Salud de Sabadell». A: *Memòria de les Activitats del Museu*. Sabadell, 1927.
- VILASECA, S. «El poblado y necrópolis prehistóricas de Molá. Tarragona», *Acta Arqueológica Hispánica*, I, 1943.
- VILASECA, S. «El campo de urnas de Les Obagues del Montsant (evolución de la cultura de las urnas en el sur de Cataluña)», *Archivo Español de Arqueología XX*, 1947.
- VUILLEMOT, G. *Reconnaisances aux échelles puniques d'onanie*, París, 1965.